

YÜCE DAĞDAN
AŞAN YOLLAR
BİZİMDİR

Derleyen
Gönül Pultar

yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Yirmi Birinci Yüzyıl Başında
Türkiye'de İç ve Dış Göçün
Kültürel Boyutları

Derleyen

Gönül Pultar

kültür araştırmaları derneği

**Bu kitabın her türlü hakkı Gönül Pultar'a aittir.
Kısa bilimsel atıflar dışında hiçbir biçimde alıntılanamaz.**

**“yüce dağdan aşan yollar bizimdir”
Dadaloğlu'nun “Avşar Elleri” türküsünden**

ISBN 978-605-66450-0-6

Nisan 2016, İstanbul

**Gönül Pultar
Kültür Araştırmaları Derneği
İnebolu Sokak 9/4
Setüstü, Kabataş
34427 İstanbul**

**Baskı:
Taze Baskı Merkezi
Emniyet Evleri Mahallesi
Yeniçeri Sokak 6/A
4. Levent, İstanbul**

İÇİNDEKİLER

Önsöz	vii
İçindekiler	ix
Tablolar	xi
Şekiller	xiii
Giriş: Dağın Ötesindeki Müzik, <i>Gönül Pultar</i>	1
I. GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA SON YÖNELİMLER	117
1 Dış Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Sınırötesi Hareketleriyle İlişkin Yorumlar: Yeni Göç Hareketleriyle Ortaya Çıkan Kavram ve Süreçler, <i>Nermin Abadan-Unat</i>	119
2 Göç, Göç Araştırmaları ve Türkiye: Tarih Boyunca Göç Türleri ve Göçmenler ile Aşiretlerin İskânı, <i>Kemal Karpat</i>	129
3 Küresel Göç ve Göç Araştırmaları ile Türkiye'nin Göç Politikasının Temel İlkelerine İlişkin Yeni Yaklaşımlar, <i>O. Can Ünver</i>	139
II. ARŞİVLERDE OSMANLI DÖNEMİNDE MUHACİRLERİN İSKÂNI	171
4 Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göç Hareketleriyle Gelen Muhacirlerin İskân Ediliş Süreci, <i>Jülide Akyüz</i>	173
5 Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı, <i>Nejla Günay</i>	201
III. SAVAŞ, TERÖR VE TEKNOLOJİ SONUCU GÖÇ	227
6 Güney Kafkasya'dan "Elviye-i Selase"ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945), <i>Nebahat Oran Arslan</i>	229
7 1980'lerde Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci: Van Örneği, <i>Orhan Deniz ve Erol Etlan</i>	251
8 GAP ve Yeniden Yerleşim: Karakaya Barajı Örneği, <i>Zuhal Güler</i>	283

IV. EDEBİYATA YANSIYAN GÖÇ	315
9 “nazlı yârdan ayrı düştüm”: Balkanlar’dan Türkiye Topraklarına Göçlerin Sözlü Halk Edebiyatına Yansıması, <i>Hayriye Memoğlu-Süleymanoğlu</i>	317
10 Lozan Nüfus Mübadelesi’nin Türk Edebiyatındaki Bir Yankısı: <i>Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Sibel Ercan</i>	337
V. “ALMANYA ACI VATAN”	359
11 Batı’ya Göç: Batı Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçmenlerin Gözünden Avrupa, <i>Lea Nocera</i>	361
12 Holokost Alevî Söylemine Nasıl Girdi? Yeni Haymat’ta Tarih Bilincinin Dinamikleri, <i>Béatrice Hendrich</i>	379
13 Almanya’daki Üçüncü Kuşak Türkleri’nde Melodram ve Melankoli: Bir Arabesk Eser Olarak <i>Duvara Karşı</i> Filmi, <i>Nihan Eren</i>	395
VI. ÇAĞDAŞ GÖÇ HAREKETLERİ VE ETKİLERİ	407
14 Göç ve Kentte Değişen Güç İlişkileri: İstanbul’a Kitlesele Göçün Yerel Politikaya Etkisi, <i>Sema Erder</i>	409
15 Yüksek Eğitimli Göçmenlerin İş Piyasasına Dâhil Oluşu: Göçte Kültürel Sermayenin Değerlendirilme Kalıpları, <i>Barbara Pusch</i>	419
16 Yeni bir Müziğin Yoluna Düşmek: Yeni Dünya Düzeni’nde Bir Varoluş Stratejisi Olarak Göç, <i>Alper Maral</i>	439
17 “‘Double Park Yaptım’: ABD’ye Göç eden Türkler Örneğiyle Göçmen Kimliğinde Benzeşme ve Ötekileşme”, <i>Müzeyyen Güler</i>	477
18 Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye, <i>Aslı Didem Danış</i>	501
Kaynakça	519
Dizin	587
Katkıda Bulunanlar	611

I

**GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA
SON YÖNELİMLER**

1 DIŞ GÖÇ HAREKETLERİ, DEVLET POLİTİKALARI VE SINİRÖTECİLİĞE İLİŞKİN YORUMLAR YENİ GÖÇ HAREKETLERİYLE ORTAYA ÇIKAN KAVRAM VE SÜREÇLER

Nermin Abadan-Unat

On dokuzuncu yüzyılda Ernst Georg Ravenstein (1834-1913) isimli Alman kökenli fakat İngiltere’de yaşayan bir bilimadamı, göçle ilgili bir teori geliştirmek istedi ve kendine göre, göçün nerelere yönleneceğini teorik kesinlikle ortaya koymaya çalıştı. O zamandan bu yana, yani 1889’lardan¹ beri köprülerin altından çok su aktı ve göç araştırmaları fevkalade çok yönde oldu. Bu çok-yönlülüğu gösteren ve göç araştırmalarında bir yol haritası değerinde sayılan elimizde bir belge var, o da Sayın Gönül Pultar’ın hepimize yollamış olduğu, konuların tasnifine ilişkin bir bildirge.² Bu bildirge kültürle olan ilişkisi bakımından bugün göçün kaç boyutu olduğunu gösteriyor. Bu, gün geçtikçe daha da artıyor ve artık bundan sonra siyaset bilimciler ve müstakbel “ipsacılar” yani uluslararası siyaset bilimi ile uğraşanlar,³ uluslararası göç bilimini, kendi ilgi alanları içine almazlarsa yüzyılımızın en önemli fenomenini kaçırlılar; çünkü Nicolas Sarkozy (Fransa cumhurbaşkanı 2007-2012)’nin seçiminde görüldüğu gibi, göç, bir cumhurbaşkanı seçtirip kaybettirebilir, yani bugün uluslararası ilişkilerin temel unsurudur. Dolayısıyla göç, çok yönlü bir fenomendir.

Ben size son zamanlarda üzerinde durulan ve yeni kavramların oluşmasına yol açan süreçlerden söz etmek istiyorum.

Yedi değişik unsuru ele alacağım. Bir kere, ortada Ahmet İçduygu’yla tartışmamız gereken bir yeni kavram var; o *ulusaşırı* diyor,⁴ ben *ulusötesi* diyorum. Biz sonuçta anlaşırız, yalnız bilim alanında bir aydınlık gerekiyor. *Transnational*’ı ben kendi anlayışıma göre “ulusötesi” olarak alıyorum. Uluşötesi alanlar genişliyor ve ulusötesi alanlarla birlikte ağlar, *network*’ler de gelişiyor. İkinci unsur olarak *diaspora* denen bir kavram var. Bu kavram eskiden yalnız haklarını dünyanın beş kıtasında arayan Yahudilere özgü olarak kullanılırken,

şimdi hak mücadelesine girişen ya da kültürel bir varlık olarak ortaya çıkmak isteyen topluluklar da, “diaspora” olarak geçiyor. Üçüncü önemli oluşum, *dinin rolü*. Dış politika unsuru olarak dinin rolü. Burada muhafazakâr, yayılmacı Katoliklik, köktendinci İslâm ya da Hinduizm ile “Evanjelik” denen Protestan kilisesinin misyonerlik faaliyetleriyle birlikte oluşan akımlar kastediliyor. Dördüncü önemli unsur ya da akım, sivil toplum üzerinde bir manevra, bir “levye” vazifesi gören *etnisite*; etnik kökenle ilgili talepler, dilekler. Bunlar göç eden topluluğun bir aynası olarak ortaya çıkıyor. Beşinci unsur, *beyin göçü*. Bu terimin karşılığı olarak “kapital kaybı,” “insanî sermaye kaybı” ifadeleri de kullanılıyor. Altıncı unsur *sözde evlilikler*, ithal edilen gelinlerle ilgili olarak ailenin değişen boyutları. Ve nihayet yedinci unsur, *vatandaşlık* kavramında, üst ve alt kimlik de dâhil olmak üzere, çok-odaklı kimlikler.

Şimdi elimden geldiği kadar bu konuları çok uzatmadan size açıklamaya çalışacağım.

ULUSÖTESİLİK

Ulusötesi ya da ulusaşırı alanların kavram olarak ortaya çıkması, bir başka deyişle *transnational* kelimesinin ortaya çıkması, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bir sürecin, sadece bir ulusun toprakları, sınırları içinde değil, başka bir yerde de uzantı olarak devam etmesinin sonucudur. Dolayısıyla, bugün biz “ulusötesi sosyal alanlar”dan söz ediyoruz ve bu, teknolojiyle giderek büyümektedir. Çünkü iletişim ve ulaşımdaki büyük gelişmeler bunu mümkün kılıyor. Bir örnek: Oğlum mimar, bir yerde sunum yapacaktı, iki gün zamanı vardı: Maketi Hong-Kong’da, çizimi İngiltere’de yaptırdı; sunumu da Şikago’da yaptı. Bütün bunlar, işte bir ulusaşırı, ulusötesi alanın içinde olup biten bir faaliyet. Tabii bu faaliyetler çok farklı boyutlarda olabiliyor, benimkisi kültürel bir faaliyet.

Bu ulusötesi alanlarda aynı zamanda milliyetçilik hareketleri de çiçek veriyor ve böylece başka bir süreç ortaya çıkıyor: O da, ulus-devletin toprağa bağlı olan *territorialité* kavramının, yavaş yavaş—kayboluyor değilse de—öneminin azalıyor oluşu. Buna *déterritorialisation* deniyor, yani toprak unsurunun, ulus-devleti üzerinde bina ettiğimiz toprak unsurunun—faaliyetler yalnız bir toprakta değil, birçok toprakta cereyan edebildiği için—öneminin kaybolması. Bu, asla ulus-devletin öneminin kaybolduğu anlamına gelmiyor—katiyen böyle bir anlama gelmiyor. Fakat yeni bir oluşumla karşı karşıyayız: Aramızdaki seçkin göç uzmanlarından biri olan İçduygu, “Karşımızda yeni bir göç ve iltica *management* modeli var” diyor. “Bu iltica ve göç modeli, ne Avrupa modeline benziyor, ne de Amerikan modeline; kendine özgü, yeni bir model..”

DİASPORA

Şimdi diaspora kavramına geçmek istiyorum. Diaspora, aslında yenilgiye uğramış bir halkın bir hak mücadelesi, ama bugün bu kavramı farklı topraklarda yaşayan gruplara da, yani grupların faaliyetine de kullanıyoruz. Örneğin Hindistan'dan gelmiş olup da Amerika'da bilgisayar yazılımı hazırlayan Hintli mühendis, Filistinli göçmen, Tibetli rahip, Şilili mülteci ve Avrupa'daki Türk işçi, bunların hepsi, birer diaspora oluşturuyor. Yani çok farklı konular etrafında ve birden fazla kıta üzerinde yerleşmiş bulunuyorlar. Örneğin, Taksim'de Afrika'dan getirmiş olduğu yontuyu satmaya çalışan zenci, aynı zamanda fırsat bulduğu zaman Ruanda'da yapılan katliamdan da söz eder ve bütün ailesinin nasıl kesilmiş olduğunu da size anlatır. İşte diasporanın yayılma biçimi.

Bugün Robin Cohen isminde bir İngiliz bilimadamı bir tipoloji geliştirdi. Ona göre birkaç diaspora tipi var: Kurban, emek, emeğe dayalı, ticarete dayalı, emperyalist özelemlere dayalı, kültürel ve vatan arayan diasporalar var. Yani çok farklı diasporalar. Ve böylece diaspora bir sosyolojik, toplumsal veri; aynı zamanda bir bilinçlilik: "Ben şöyle bir topluluğa mensubum." Yani, Tibet Çin tarafından işgal edilince, artık Tibetli gidiyor Hindistan'da Tibet'teki dinini devam ettiriyor ve o bilinçle yaşıyor.

Diaspora aynı zamanda kültürel bir üretim modeli, çünkü kültürü beraberinde götürüyor ve aynı zamanda o götürdüğü yerde de bu ürünü çoğaltmak istiyor. Eğer *döner* kelimesi bugün Almanların resmî sözlüğü *Duden*'e girebilmişse, yemeği de kültürün ana unsuru sayarsak, işte üretilmiş bir kültür biçimi, çünkü bütün Avrupa'da artık döner bir yerli dilin bir unsuru haline gelmiştir.

Tabi bu konuda çok yazan çizen var. Edward Said (1935-2003)'i ve onun yazdığı *Orientalism* (1978) kitabını anmadan geçemeyiz, çünkü Said kültürle emperyalizmin nasıl el ele gittiğini bize anlatmıştır. Bu emperyalizmin, dolaylı olarak ekonomik sisteme nasıl tesir ettiğini biz onun satırlarından çıkartabiliyoruz, çünkü bu emperyalizm aynı zamanda siyasal istikrarsızlığa yol açıyor. Bu istikrarsızlık kimi yerde bazı devletlerin parçalanmasına da yol açmıştır. Nitekim Yugoslavya böylece parçalanmış, yeni devletler ortaya çıkmıştır.

DİN

Şimdi geçelim dine—dış politika unsuru olarak dine, dinin kendisine değil. Burada Siyonizm söz konusu, köktendinci İslâm söz konusu, Evanjelizm söz konusu. Ben Almanya'da işçiler üzerinde ilk araştırmamı 1963'de yaptım.⁵ O

zaman Almanya'daki Türkler, sadece "Türk" olarak anılıyordu, yani Müslüman olduklarından hiç söz edilmiyordu. Fakat şimdi artık Türk kelimesi kalkmış, Avrupa'da "Müslüman göçmen işçi" var; biraz daha deşildiği takdirde, onun Türk mü, Afgan mı, Faslı mı, Tunuslu mu olduğu ortaya çıkıyor. Bu neden böyle oldu? Çünkü bir kere egemen yani başat kültürü temsil eden hükümetler, kendi işlerini kolaylaştırmak açısından mümkün olduğu kadar aynı dine mensup olanları bir başlık altında toplamayı benimsediler.

Sonra, Avrupa'da sadece göçmen olarak gelmiş olan Müslüman halklar yok, aynı zamanda İslâm'ı benimsemiş olan yerli vatandaşlar da var. Dolayısıyla, bir Müslüman topluluk var: Bir kısım örneğin Müslüman Alman, Hıristiyanlık'tan İslâm'a geçmiş; bir taraftan da, Türkiye'den yahut Cezayir'den Müslümanlar gelmiş. Ondan sonra, kentlerin dokusuna damgasını vuran çok önemli bir gelişme oldu. Banliyöler "İslâmlaştı." Fransa'nın meşhur sosyologlarından Gilles Képel, kitabının adına *Les Banlieues de l'Islam* (1987) - İslâm'ın banliyöleri, İslâm'ın varoşları diyor. Çünkü ucuz konutlar orada ve tabii ona bağlı olan bir yaşam biçimi var, suçluluk vs. var.

Dine dönüş, aynı zamanda, örneğin Amerikan Başkanı George W. Bush (başkanlığı 2000-2008)'un yaptığı gibi, Evanjelik hareketleri desteklemek, bunları her vesileyle medyada yayımlamak şeklinde de oluyor.

Şimdi tabii din bu kadar önemli bir rol oynayınca, bu durum, elbette siyasetin içine de giriyor. Biraz evvel değindiğim gibi, Sarkozy'nin kazanmasında etkin olan Müslüman işçiler—Fransa'da zaten çoğunluk Cezayir kökenli, Cezayirli, Faslı, Tunusludur; Türkler sadece 400.000 kadardır—bunların varlığı, bunların yaşam biçimi ve bunların hak mücadelesidir. Dolayısıyla, bunlara "Müslüman" damgası vuruluyor. Fakat Bilgi Üniversitesi'nden Ayhan Kaya, son yayınlarının birinde, "Bir de Müslüman ateist var" diyor.⁶

Müslüman ateist çok çelişkili bir terim. Nasıl olur da insan hem Müslüman olur, hem ateist? Fakat bu terim şuradan ileri geliyor: Bir azınlık bir çoğunluğun baskısına başkaldırmak için, bu mücadeleyi yapmak için, inançlı olmasa da "Müslüman" yaftasını, etiketini benimsiyor.

ETNİSİTE

Şimdi gelelim etnisiteye. Etnisite ile de biz çok haşır neşir oluyoruz. Oysa Avrupa'da resmî politikalar çok farklı biçimde etnisiteye yer veriyor. Fransa hiç tanımıyor. İngiltere ve Hollanda bir ara göçmenleri etnik kökenlerine göre değerlendiriyordu. Belçika'da, başkent Brüksel'dekiler Fransız modelini, ancak (Fransızca konuşulan bölge olan) Valonya'dakiler İngiliz modelini benimsiyorlar. Yani bu etnisite olgusu fevkalade değişik bir şekilde

değerlendiriliyor.

Bir sarnanlar Hollanda, resmî devlet politikası olarak yeşil yani beyaz kitapla “biz *multiethnic*, çok-etnikli bir toplumuz” dedi. Arkasından, tıpkı ABD’de olduğu gibi çifte vatandaşlığı kabul etti. Hollanda’da doğan her çocuk Hollanda vatandaşı oldu. 1985’ten sonra da yabancılara, ister vatandaş olsun ister olmasın, yerel seçimlerde oy kullanma hakkını verdi.⁷ Fakat bu çok uzun sürmedi, özellikle 2002’de meşhur ressam Vincent van Gogh (1853-1890)’un torunlarından birinin sokakta öldürülmesiyle, büyük bir korkuyla birlikte Müslümanlara karşı inanılmaz bir düşmanlık başladı. Hollanda hükümeti, artık “çok-etnikli bir politika izlemiyoruz” dedi. Hollanda artık yalnız Avrupalı kökenli olan Hollandalıyı ulusal vatandaş olarak kabul ediyor; karma evli çiftlerin Hollandalı olmayan eşlerine bile Hollanda vatandaşlığı sıfatını tanımıyor. Ondan sonra, işlemlerinde şöyle bir tasnif yapıyor: ABD’den, Endonezya’dan ve Japonya’dan gelenler iyi; Avrupa’dan gelenler ise (zaten) Avrupalı, Türkler hariç. Türkün altını çizmiş. Kimler Avrupalı değil? Türkler, Afrikalılar, Latin Amerikalılar, Asyalılar. Orada da yine Japonya’yı istisna tutmuş. Yani Japonya ile Endonezya’ya peki, Türkiye’ye hayır. Bu resmî politika. Endonezya niye? Çünkü eski müstemlekesi. Hollanda’da bir de (yine eski müstemlekesi olan Surinam’dan) bir sürü Surinamlı var. Yani bizim örnek aldığımız ve haklı olarak standartlarına kendimizi yükseltmeye çalıştığımız Avrupa Birliği (bundan sonra AB)’nin de hep güzel tarafları yok. Gölge tarafları, çirkin tarafları da var.

BEYİN GÖÇÜ

Gelelim şimdi beyin göçüne. Beyin göçü bugün artık, biraz önce belirttiğim gibi insan sermayesinin kaybı olarak kabul ediliyor. Ve emperyalizmin de bir biçimidir. Çünkü kendi ülkemizin, ayağında çarığı varken vergi ödeyen çiftçisinin parasıyla yurtdışında okuyan öğrencimiz, ülkeye dönmediği takdirde, biz sadece ABD’deki, İngiltere’deki, Kanada’daki ekonomik gelişmeyi finanse etmiş oluyoruz.

Tabii bunu önlemek mümkün değil, çünkü bu dünya artık hepimizindir. Herkes canı istediği zaman Sultanahmet’teki bir seyahat acentesine gidip, “Ben Katmandu’ya giden otobüse binmek istiyorum” diyor ve gidiyor. Nepal’de güzel vakit geçirip sonra, bilmem Hindistan’a gidiyor. Yani dünya açık ve gençler için çok güzel bir dünya, çünkü biz II. Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında yaşıyorduk, değil bir yere gitmek, oturduğumuz yerde bile sıkıntı vardı. Hani bazen su azaldığı zaman belediye başkanının aklına halkı köyüne göndermek gelir ya, Hukuk Fakültesi’nde birinci sınıfta öğrenciyken, herkes “memleket”ine gitsin diye fakülteyi bir ay önce kapattılar.

Şimdi bu beyin göçü fevkalade önemli. Ne kadar önemli olduğunu Atatürk Türkiye’si çok iyi anladı: Nazi Almanyası, kökenlerinden dolayı bütün

üniversitelerdeki Yahudi hocaların, ya da sosyal demokrat görüşlü hocaların hepsini kovduğu zaman, Türkiye onlara kapılarını açtı, onları buyur etti, bazısına—isteyene tabii, örneğin Ernst E. Hirsch (1902-1985)'e ve Fritz Neumark (1900-1991)'a—Türk vatandaşlığı da verdi. İstanbul Üniversitesi'nin, özellikle tıp fakültesinin reform geçirmesinde bu hocaların önemli rolü vardır.

Demek oluyor ki beyin göçü bir taraftan bir kayıp oluyor, bir taraftan da bir kazanç. Eğer bugün Türkiye'nin en güzel opera temsilcileri Antalya'da yapılıyorsa bu boşa değildir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra işsiz kalan sanatçılar, Rus müzisyen ve opera şarkıcıları, güneşli Antalya'yı çok güzel buldular, bizimkiler de onları operaya aldılar, mükemmel bir sanat hayatına kavuşturdular.

SÖZDE EVLİLİK VE İTHAL GELİNLER

Şimdi gelelim sözde evliliklere ve ithal edilen gelinlere: Bu konuda en koyu muhalefeti yapan Danimarka'dır. Danimarka, *arranged* (önceden anlaşma suretiyle söz kesilen ve ona dayanılarak yapılan) evliliklerin baş düşmanı. Diyor ki: "Eğer Türkiye'den gelin gelirse o kendi bildiği gibi çocuk yetiştirecek, kendi bildiği gibi kundaklayacak, besleyecek ve dolayısıyla bizim standartlara uymayacak ve o çocuk altı yaşına gelip okula girdiği vakit de başarısız olacak. Onun için biz istemiyoruz, bu gelinleri istemiyoruz."

Bunu önlemek için ne yapıyor? Kanun geçirdi. 1 Kasım 2004'ten itibaren yirmi bir yaşından küçük Danimarkalı ya da yabancı, bir yabancıyla evlenemez. Yani bir Danimarkalı delikanlı on dokuz yaşında âşık oluyor, fakat evlenemiyor, yirmi bir yaşında olacak. Tabii, hele bu âşık olduğu yabancıysa, yahut âşık olmadan da annesinin babasının gözüne kestirdiği gelini getirmek gerekse, başka şartlar var. Bunların bir kısmını Hollanda da uyguluyor. Hem Danimarka'da hem Hollanda'da gelin başta iki aşamadan geçecek: Önce dil kursuna devam edecek, arkasından o dilden sınav verecek. Ondan sonra asgarî ücretin %120 oranında bir tasarruf sahibi olduğunu kanıtlayacak. Bu şartlar altında artık Danimarka'da yaşayan bir Türk ya da başka bir yabancı'nın kendi ülkesinden bir kızla evlenmesi, veyahut bir kızın kendi ülkesinden bir erkekle evlenmesi imkânsız hale geldi.

Tabii bunun nedeni var: Bir Avrupa pasaportu 2003 yılında 20.000 Euro'ya mal oluyordu, yani 20.000 Euro değerindeydi. Piyasa giderek yükseliyordu, Danimarkalılar ve Hollandalılar da haliyle "borsa"yı takip ediyorlardı—borsa hep parasal değil ya, bir de "evlilik borsası" var. Ondan sonra bir de bu önceden ayarlanmış, yani kararlaştırılmış evlilikler var. Christiane Timmerman isminde çok çalışkan bir Belçikalı araştırmacının saptadığına göre, 2003'de 17.300 Türk evli çiftin %65'inde erkek, ithal gelinle

evlenmiş. Demek ki, gelinlerin üçte ikisi Türkiye'den gitmiş. Tabii bu durum yine hükümetleri fevkalade endişe ettiriyor, çünkü onların istediği, bugünkü ekonomik düzeye uygun, eğitilmiş ara eleman. Ara eleman isteniyor: Finans çevreleri, yeni yapılan yatırımlarda iyi eğitilmiş ara eleman talep ediyor. Yerli vatandaş ise, ara eleman olmak istemiyor, o yukarıya çıkmak istiyor. "Ara eleman"lar, dışarıdan gelecek olan, o ücrete razı olacak olan kişiler. İthal gelinler geldiği zaman ise, kızlara evde ev işi yaptırılıyor, okula gitmiyorlar, yeter derecede kabiliyetlerini geliştirmiyorlar. Özellikle kız çocukları için mesele, daima bir yerde sermayeye dayanıyor. Ama böyle %65'i Türkiye'den gelirse, anneler babalar da kızları okula göndermezse, işte o zaman olmuyor. Onun için bu yasalar geçiyor.

ÇOK-ODAKLI KİMLİK

Gelelim şimdi çok-odaklı kimlik meselesine. Bu *kimlik* meselesi Türkiye'de çok tartışılıyor. Çok tartışılmasının da nedenleri, bizim son derece zengin bir etnik yapıya sahip oluşumuz. Almanya'da bir bilimadamının yayımladığı esere⁸ göre kırk sekiz etnik grup tespit edilmiştir, ama tabii bizde çok büyük istatistikî varlık gösteren bir etnik grup var. O, politikada ağırlığını koymaktadır. Şimdi yapılan büyük tartışmalar, şu üç nokta etrafında yapılıyor:

1. Bu kimlik meselesi, sadece bireysel bir mesele midir? Bu, John Locke (1632-1704)'dan başlayarak C. H. Rolph (1901-1994)'a kadar giden bir tartışma. Yani, kimlik bireysel bir tercihtir.
2. Bir de Fransız modeli var. Fransız modeli daha sonra çok geliştirildi. Bu da *cumhuriyetçi* model, yani cumhuriyet etnik grup tanımıyor, herkes cumhuriyetin çatısı altında eşit vatandaşdır. Bunu Jürgen Habermas felsefî bakımdan anayasal sadakat olarak da çözümlenmiştir.
3. Buna mukabil başka bir grup, mesela Will Kymlicka, Charles Taylor, Michael Walzer bireyi değil grubu esas alıyor. Grubu esas alınca da, bunlara siyasal temsil hakkı veriyor. Örneğin Taylor Kanadalıdır. Kanada'da Québec eyaletinde Fransızlar galip, başat grup oldukları için Québec'te yaşayan İngiliz kökenli bir aile, çocuğunu İngilizce öğreten bir okula gönderemiyor, mecburen Fransız okuluna gönderecektir; çünkü Québec eyaletinde resmî dil Fransızcadır. Eğer grup hakkı tanırsanız, durum budur.

Gelelim Türkiye'de yapılan son tartışmalara: Burada daha çok cumhuriyetçi model ağır basmaktadır. Bazı genç siyaset bilimcilere, örneğin Füsun Üstel'e göre, haklardan daha çok vazifelerin altı çizilmektedir. Fakat tabii

bu tartışma devam etmektedir.

ABD Usulü İrkçılık

Şimdi bitirmek için bir hususa daha dikkatinizi çekmek istiyorum. Bugün AB’de iki tane çok önemli akım karşımıza çıkıyor. Bunun bir tanesi ırkçılıkla, diğeri de AB’nin benimsemiş olduğu eğitim modeliyle ilgilidir. Avrupa’da ırkçılığın artması bir yerde Avrupa’nın Amerikalaşmasının bir sonucudur. ABD’de ırkçılık, 1840’lardan itibaren 1920’lere kadar zenciyi değersiz ve bir arada bulunulamayacak bir ırkın temsilcisi olan eski bir köle olarak görmüştür. Bir arada oturulmaz, bir arada yemek yenmez, bir arada bir vasıtada beraber gidilmez. Köleliğin kaldırılmasından sonra ise bu ayırım “*equal but separate*” yani “eşit fakat ayrı” anlayışıyla devam etmiştir. 1920’de “bilimsel ırkçılık” adı altında, bu görüşün teorisi kuruldu. Bu teoriye, yani zihniyete karşı çıkan Gunnar Myrdal diye ABD’de yaşayan bir İsveçli’nin 1944’te çıkardığı kitap, “Bir Amerikan Çıkmazı”⁹ büyük yankı uyandırıyor. Çünkü Myrdal, “bizim anayasamızda [ABD anayasasında] insanca yaşamak, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam sürdürmek için bütün unsurlar var ama biz bunu bir kısım vatandaşımızdan esirgiyoruz. Nasıl esirgiyoruz? Üniversiteye almıyoruz, okulları ayırıyoruz; şehirlerde siyah öğrenci bir yerde otobüse biniyor, otobüs onu siyah öğrencilerin şehrin öbür ucundaki okuluna götürüyor, burada oturan beyaz da otobüs alıyor, bu tarafa götürüyor. Bu böyle devam edemez” diye yazıyor. Tabii o sırada zenciler lokantalara kabul edilmiyor, kiliseleri ayrı vs.

Ve büyük bir mücadele başlıyor. Bu mücadelenin başını çeken de liberal beyazlar. Liberal beyazlar bu mücadelenin başını çekiyor ve 1960’dan sonra, ABD Anayasa Mahkemesi aldığı kararla bu “eşit fakat ayrı” kuralını kaldırıyor. Onunla birlikte bütün ayrımcılık unsurlarını kaldırıyor ve birleşmeye yol açıyor. Bu sayede tedrici olarak, yavaş yavaş bir değişim oluyor. Ben örneğin Fulbright bursuyla 1952-1953’te ABD’de olduğum zaman, bir gün Louisiana Eyaleti’nde bir otobüse bindim, ön taraftan beyazlar, arka taraftan siyahlar giriyordu. Sonra otobüs ilerledi, her yeni gelen siyahtı. Böylece beyazlar iniyor, siyahlar artıyor. Siyahlar geldikçe, şoför öndeki “yalnız beyazlar için” olan levhayı alıyor, bir öne takıyor, birkaç kişi daha inince yine levhayı alıyor, bir öne takıyor. Otobüs son durağa geldiği zaman beyaz olarak bir ben vardım, arkadakiler hep zencilerdi. Niçin o otobüse bindim? Çünkü otobüsle gittiğim yerde bir film oynuyordu; çok vatan hasreti çekmişim, o film de Ankara’da geçiyordu. Ankara’yı göreyim diye bir zenci mahallesinin sinemasına gitmişim. Sinema kasiyeri de durumu anladı, beni bir locaya yerleştirdi, sonra da çıkarken beni bir otobüse bindirdi ve ben böyle otele döndüm. Yani bunu yaşadım. Bu bir oyundu: Beyaz çıktıkça levhayı alıyor, bindikçe koyuyor. Bunlar kalktı, bunlar artık kalktı ve bugün artık beyazlar zencilere hizmet ediyor, zenciler pahalı

yerlerde oturuyor. Ama zencilerin bir kısmı hâlâ “siyah”; *siyah* “siyah zenci” var.

Avrupa Amerikalaşınca, bu tür ırkçılık Avrupa’ya da sıçradı. Dolayısıyla Almanya’ya yerleşmiş, Alman vatandaşlığı almış ve bütün vatandaşlık haklarına sahip olan Türk ve ona benzer diğer vatandaşlar çok yoğun bir dışlamayla karşılaşılıyorlar. Bu dışlama aynı zamanda işe almada ya da staj yapmada çok önemli rol oynuyor. Bir başka deyişle, bugün Avrupa’da yaşayan özellikle Türkler için, bir sosyal dışlama ve “fakirleşme” söz konusudur.

AB’nin Eğitim Modeli

Ben burada bitirmek istiyorum. Sadece şuna işaret etmek isterim. AB’nin kabul etmiş olduğu bir eğitim modeli var. Bunu bir komisyonda yol haritası olarak kabul etmişler ve buna göre Avrupa’da uygulanacak olan eğitim politikalarıyla, yabancıların mümkün olduğu kadar ara mesleklere yönlendirilmesi öngörülüyor. Örneğin, OECD’nin istatistiklerine bakıldığı zaman, Almanya’da üniversiteye girebilmiş Türk gençlerinin 40.000 kadar olduğu görülüyor ama, Alman ya da başka kökenli işçi çocukları çok daha yüksek oranda üniversiteye giriyorlar. AB’nin eğitim modeli, ırkçı ve dışlayıcı değer hükümlerini tamamen ortadan kaldırmış değil. Buna rağmen, AB’nin temsil etmiş olduğu özgür, demokratik, liberal bir dünyanın yaratılması için o standartlara yine de yönelmemiz , mücadeleyi devam ettirmemiz gerekiyor.

SONUÇ

Ben çok iyimserim. Türkiye’de üniversitelerin hepsi, sayın rektörümüzün yönettiği üniversite¹⁰ kadar şahane olmayabilir ama Anadolu’nun her yerinde üniversiteler var, gençler yetişiyor. O gençler bu konularla ilgilendikçe o mücadele devam edecek. Ben sadece şunu söyleyeyim. Ben hepinizden Atatürk’ü iyi anlamanızı istiyorum. Atatürk öğrenilmesi gereken bir düşündürüdür. O “biz bize benzeriz” dedi, hakikaten de böyledir. Çok teşekkür ederim.

NOTLAR

Ravenstein, ilk defa 1885'te "The Laws of Migration" başlıklı bir makale yayımlamış; daha sonra 1889'da yine aynı başlıkla, devamı niteliğinde bir makale daha yayımlamıştır. Derleyenin notu.

Sözü edilen bildirge sempozyuma bildiri çağrısı olup, Kültür Araştırmaları Derneği'nin ilgili *web* sayfasında <<http://www.kulturad.org/index.php?icdisgoc-ve-kultur>> görülebilir. Derleyenin notu.

"IPSA," International Political Science Association'ın, yani Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği'nin baş harfleridir. Derleyenin notu.

Profesör İçduygu'nun örneğin, "İç/Dış Göç ve Kültür" Sempozyumu'nda yaptığı açılış konuşmasının başlığı "Ulusal, Ulusaşırı ve Uluslararası Boyutlarıyla Göç ve Türkiye" idi. Derleyenin notu.

Abadan imzalı çalışma, *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları* (1964) adıyla yayımlanmıştır. Derleyenin notu.

Bkz. Ayhan Kaya, "Fransa'da Yoksulluk ve Müslüman-Ateistler" (2005). Derleyenin notu.

Örneğin 2007'de Hollanda'da on dokuz belediyede Türk belediye başkanı yahut Belediye Meclisi üyesi vardı.

Peter Alford Andrews'ın, Rüdiger Benninghaus'ın yardımlarıyla derlediği *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* (Türkiye Cumhuriyeti'nde Etnik Gruplar), 1989 yılında Wiesbaden'de TOVA diye bilinen *Tübinger Atlas des Vorderen Orients'e* (Tübingen Orta Doğu Atlası'na) ek yayın olarak Ludwig Reichert Verlag tarafından yayımlanmıştır. 2002'de kitabın ikinci baskısı yapılmış ama bir cilt daha eklenmiştir: "Birinci" cilt olduğu gibi kalmışken, eklenen ikinci ciltte Ludwig Paul, David Shankland ve Gunnar Wiessner'in makaleleri ile her iki cildin dizini yer almaktadır. Derleyenin notu.

Orijinal adı *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. Derleyenin notu.

Yazar, sempozyumun gerçekleştiği Işık Üniversitesi'ni ve o zamanki rektörü Prof. Ersin Kalaycıoğlu'nu kastetmektedir. (Kalaycıoğlu, 1996'da kurulan üniversitenin ikinci rektörü olarak 2004-2007 arası görev yapmıştır.) Derleyenin notu.